

A török nemzetépítés tervlapjai

Magyar építészek részvétele a kora köztársaságkori Törökország tervpályázataiban

Magyar–török építészeti kapcsolatok kontextusa a kései Oszmán Birodalom és a korai Török Köztársaság területén

A XX. század első felében az oszmán-török földön élők szédületes változásokat élhettek át. Az I. világháború a több évszázadon át folyamatosan terjeszkedő, és a világtörténelem alakulását nagyban befolyásoló Oszmán Birodalom szétesését eredményezte. Ezt követően Anatólia mélyéről olyan függetlenségi háború indult el, amelynek következtében a több évszázados birodalom romjain új államalakulat, a Török Köztársaság alapult. Az új államalakulat létrejötté az Európa és Ázsia határán fekvő területen építészeti szempontból is merőben újszerű és progresszív változást hozott. Az 1923. évben kikiáltott köztársaság vezetőinek legfőbb törekvése ugyanis nem csupán államberendezkedésében és ideológiájában, hanem fizikailag is – valamennyi, az új korszakot jelképező épületeivel együtt – új ország építése volt.¹ A kora köztársasági korszaknak hívott, az 1920-as évektől nagyjából az 50-es évekig tartó időszakot a törökországi építészettörténet-írás többféle megközelítéssel periodizálja, de általánosságban két nagy nemzeti építészeti mozgalomra osztja, az azt megelőző, késő oszmán építészettől elválaszthatatlan, folytatólagos viszonytal.² Az Első Nemzeti Építészeti Mozgalom előzményei már a századforduló időszakában jelentkeztek, hiszen jelentős török mesterei, így Kemalleddin Bey vagy Vedat Tek a köztársaság kikiáltását megelőző időszakban is alkottak, általános építészeti programjuk azonban „Atatürk időszakában” bontakozott ki, s vált jellemzővé az 1920-as évektől az 1930-as évekig. A korszakban született épületeken igény volt megjeleníteni a „törökként” aposztrofált építészeti jegyeket. Azonban az, hogy mi is a „török építészeti”, a korszakban kellett megfogalmazni. A választás alapvetően az oszmán kort megelőző, az Anatóliai-félszigeten elsőként megjelenő

ázsiai eredetű török államalakulat, a szeldzsukok építészeti stílusjegyeire esett. Így ez az építészet szeldzsukmotívumokat felvonultató historizálásnak is tekinthető.

Az Első Nemzeti Építészeti Mozgalom időszakát követően, a II. világháborút közvetlenül megelőző években egyre több, az európai modernista építészetet és a Bauhaus-iskolát képviselő mérnök tanított és alkotott Törökországban. Köztük Ernst Egli, Bruno Taut, Martin Elsaesser, Hermann Jansen vagy Clemens Holzmeister nevét fontos hangsúlyozni, akik amellet, hogy alkotó építész-ként számos középületet terveztek, részt vettek az új építész-nemzedék oktatásában is.³ Ezen új nemzedék, vagyis az 1930-astól az 1950-es évekig tervező generáció időszakát nevezik a Második Nemzeti Építészeti Mozgalom korszakának. Legjelentősebb mesterei, például Seyfi Arkan vagy Sedat Hakki Eldem által tervezett épületeken már nem volt jellemző a historizálás, hanem az anatóliai hagyományos építészeti jegyek és a kortárs, modernista téralkotás közötti szintéziskeresés volt a fő irányvonal. Épületeiket kortárs technológiai megoldásokkal alkották, egyeduralkodóvá vált a vasbeton mint alapvető szerkezetalkotó anyag. Tehát a korszak török építészei a modernizmus gazdaságos és racionális építésmódjának táptalaján az anatóliai vernakuláris hagyományokhoz kapcsolódó építészeti kultúra meghonosításán dolgoztak.

A folyamatban a török építészek mellett számos, külföldről érkező mester is részt vett. A török történetírás mindeddig főként a német és osztrák építészeket tartotta számon. Azonban elmondhatjuk, hogy a korszak minden szakaszában érkezett Magyarország területéről építészek Törökországba. A XIX. század során a magyar építészek számos esetben a budapesti Műegyetemet követően Bécsben, Berlinben vagy Münchenben tanultak, és mind a historizmus korában, mind a későbbi korokban egyfajta tudástranzfer figyelhető meg a német és a magyar területek között. Mindez az országban praktizáló, alkotó és

¹ BOZDOĞAN, Sibel: *Modernizm ve Ulusun İnşası. Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültür [Modernizmus és az ország építése. Építészeti kultúra a kora köztársasági Törökországban]*. Isztambul, Metis Yayınları, 2002

² HASOL, Doğan: *20. Yüzyıl Türkiye Mimarlığı [Törökország 20. századi építészete]*. Isztambul, Yem, 2017; ASLANOĞLU, İnci: *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı (1923–1938) [Kora köztársaságkori építészet (1923–1938)]*. Isztambul, Bilge Kültür Sanat, 2010; HOLOD,

Renata – EVİN, Ahmet – ÖZKAN, Suha: *Modern Türk Mimarlığı [Modern török építészet]*. Ankara, TMMOB Mimarlar Odası, 2007

³ DEMİR, Ataman: *Arşivdeki Belgeler Işığında Güzel Sanatlar Akademisi'nde Yabancı Hocalar [A Szépművészeti Akadémián oktató külföldi professzorok az archív dokumentumok fényében]*. Isztambul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi [Mimar Sinan Szépművészeti Egyetem], 2008, 291–292.

tanító német és osztrák építészek révén a köztársasági Törökországra is igaz.⁴ Épp ezért a magyar építészek jelenléte sok esetben a német–török építészeti kapcsolatok kontextusával is összefügg.

Az utóbbi időszak kutatásainak következtében a XX. századi magyar–török építészeti kapcsolatok számos aspektusa válhatott ismertté.⁵ A magyar építészek megjelenése, tevékenysége és befolyása a késő Oszmán Birodalomban és a kora köztársaságkori Törökországban számos területen érhető tetten, így többek között egyes ankarai és isztambuli épületek tervein, városépítészeti koncepcionális javaslatokban, tájépítészetben, történeti épületek felmérésén és épített örökségvédelmi munkákban, nemzetközi tervpályázatokon vagy nemzetközi tervpályázatok zsűrijében való részvételben és oktatásban. A XIX. és a XX. század fordulóján, illetve a XX. század korai éveiben elsőként a történeti épületek védelmének területén kezdődött meg a párbeszéd – legyen az törökországi magyar vonatkozású vagy magyarországi oszmán épületek esetében. A köztársaság kikiáltását követően számos építőmunkás, szerkezetépítő érkezett azért, hogy részt vegyen Törökország infrastruktúrájának kiépítésében. Az új főváros, Ankara környezetének alakítása során magyar tájépítészek és kertészmérnökök munkássága is ismert – itt Ormos Imre vagy Máthé János neve említhető. Nem csupán időszakosan, egyes projektekre érkező vagy tervpályázaton részt vevő alkotók mutathatók be – például Bardón Alfréd, Dávid Károly, Vágó József vagy a Lakóterv tervezői által szerkesztett épülettervek, hanem a kora köztársasági Törökország területén fontos szellemi és oktatási műhely, az Isztambuli Képzőművészeti Akadémián oktató építészek között is dolgozott Magyarországról származó építész, Hillinger Ferenc. Emellett a korai Török Köztársaság területén alkotó magyarországi építésznek konkrét épülettervei is ismertek. Habár ezek a tervek sok esetben nem valósultak meg, hatásuk mégis érezhető a kor építészetében.

Az írás a fenti kategóriák közül kifejezetten azokról az esetekről szól, amelyek során magyar építész valamely törökországi tervpályázathoz köthető – legyen az pályázati részvétel, vagy zsűrii munka. Mindezzel remélhetőleg nem csupán az egyes esettanulmányok tekintetében szolgál egyedi történetekkel, hanem a XIX. század végén és a XX. század korai időszakában a török–magyar kapcsolatokról, illetve a Közép-Kelet-Európa és a Közel-Kelet sajátos közös halmazában megfigyelhető építészet történetének ezen izgalmas korszakáról is információkat ad.

Az első magyar tervpályázati részvételek egyike: Henszlmann Imre terve az isztambuli „Krími Templomhoz”

A történetet XIX. századi példával kezdjük. Az első tervpályázati részvétel eredménye különleges épület volt. Habár a helyszín Isztambul, a pályázati kiírás Angliában jelent meg. Magyar résztvevője pedig nem csupán a helyszín miatt érdekes, hanem azért is, mert az egyik első olyan nemzetközi tervpályázatként tartható számon, amelyen magyar tervező indult. A nevezett építész a korszak meghatározó egyénisége, kutatója, a kibontakozó műemlékvédelem jeles alakja volt.

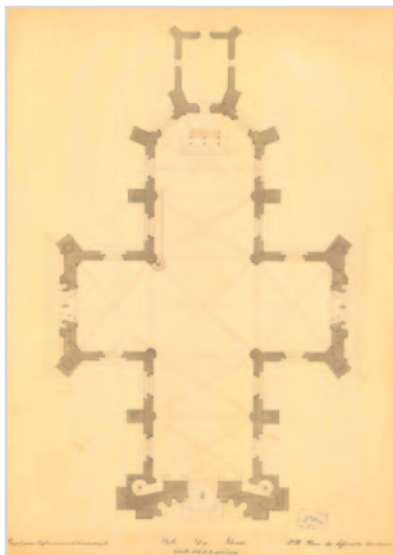
Henszlmann Imre Törökországhoz két tevékenysége révén is kötődik. 1867-től a Műemlékek Országos Bizottságának első előadója volt, 1873-ban a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja lett, illetve számos műemlékvédelmi kezdeményezése ismert: többek közt ő kezdeményezte a kassai felső-magyarországi Rákóczi Múzeum létrehozását. Járt is az Oszmán Birodalom területén, ugyanis a helyszínen tanulmányozta és le is rajzolta II. Rákóczi Ferenc rodostói palotáját, amely egyike azon ritka ábrázolásoknak, amely még szinte épen dokumentálja a mára már eltűnt emléket. 1852 és 1860 között európai tanulmányutat tett – amelynek célja többek közt a gótikus építészet arányrendszerének kutatása volt.⁶ Útja során építészeti tervezést is végzett, ugyanis két tervpályázaton is részt vett. Tervet adott le a lille-i Notre-Dame-de-la-Treilleszékesegyház pályázatára, másrészt pedig a krími háborúban elesett angol katonák emlékére Isztambulban emelendő templom tervezésére kiírt pályázatra. Utóbbira angliai tartózkodása során nevezett.

A templomot Isztambul európai oldalán található Beyoğlu városrészében tervezték megépíteni, amelyet mindig is a kozmopolita környezet és a sokszínű európai eredetű lakosság jellemezett. Napjainkban is itt található számos ország főkonzulátusa. A készülő templom számára a helyszínt Abdülmedzsid szultán rendelete alapján jelölték ki. A tervpályázatot a Society for the Propagation of the Gospel írta ki 1856. június 4-én – a pályamunkák beadási határideje 1857. január 1-je volt. A kiírásban hétésszáz főt befogadó templom szerepelt – határozott igény volt ugyanakkor, hogy bizánci vagy iszlám hatás ne legyen érezhető a készülő épületen. A pályázati kiírásban egyértelmű elvárás volt a helyi építőanyag, illetve a gótikus stíluselemek használata. Épp ezért a tervpályázat remek

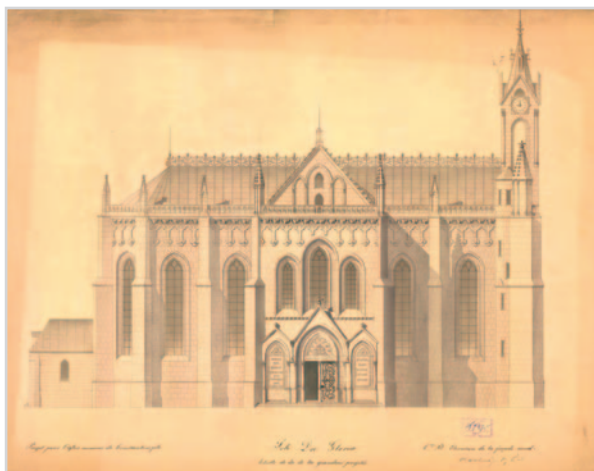
⁴ AKCAN, Esra: *Architecture in Translation. Germany, Turkey & the Modern House*. Durham & London, Duke, 2012

⁵ *Magyarok tervlapjai Törökországban. Magyar–török építészeti kapcsolatok a 19–20. században*. Szerk. KOVÁCS Máté Gergő, SAĞDIÇ, Zafer, Bp., TERC, 2022

⁶ SISA József: *Henszlmann Imre részvétele a lille-i székesegyház és a konstantinápolyi emléktemplom tervpályázatán* = *Ars Hungarica*, 1990, 1. sz., 65–106.

Henszlmann
Imre,
Soli Deo Gloria,
alaprész (balra),
homlokzat
(jobbra),
1856
© MÉM MDK
Tervtár

Henszlmann
Imre,
Soli Deo Gloria,
homlokzat
(balra),
metszet (jobbra),
1856
© MÉM MDK
Tervtár

lehetőség volt Henszlmann számára, hogy a gótikus építészet szerkesztésmódjának elméletével kapcsolatos kutatásait a gyakorlatban is kipróbálja.

Pályamunkáját „Soli Deo Gloria”⁷ jellegével nyújtotta be.⁸ A kereszthajóval rendelkező épület hosszan előre nyúló, félköríves szentéllyel rendelkezik – így az épület szinte centrális alaprajzú.⁹ A templom egyszerű, letisztult főhomlokzatán bélietes kapuzat nyílik, amely felett keskeny és viszonylag alacsony torony ül. Külső homlokzatát magas, keskeny, csúcsíves ablakok, az épület sarkain emelkedő fiatornyok és a párkányzaton végigfutó ornamentika díszíti.¹⁰ A belső tere aprólékosan díszített, ahol főként a falfelület fugáit és a pilaszterkötegeket hangsú-

lyozó vörös vonalak, illetve a boltozatsüvegeket borító sötétkék alapon arany csillagok dominálnak.¹¹

A pályázat nyertese nem a magyar építész, hanem az angol William Burges lett, azonban a végleges épület 1863 és 1868 között George Edmund Street tervei alapján valósult meg – némileg egyszerűsített formában.¹² Míg Street pályaterve grandiózus, főhomlokzatán monumentális csúcsívvel keretezett ablakokkal és nagyszabású bélietes kapuzattal, valamennyi homlokzatát támpillérekkel és oszlopsorral gazdagon tagolt épület hatását keltette, addig a megvalósult templom külső felülete kevésbé plasztikus, sokkal inkább a természésköböl rakott vaskos falakon végigfutó keskeny párkányok és lizénák jellemzik.

⁷ A latin nyelvű szöveg jelentése: „Dicsőség az egyetlen Istennek.”

⁸ HENSZLMANN Imre *levelezése és iratai I. (1826–1860. augusztus)*. Szerk. SZENTESI Edit, Bp., Balassi, 2016, 461.

⁹ MÉM MDK Tervtár. Ltsz.: 9470.

¹⁰ MÉM MDK Tervtár. Ltsz.: 9471.

¹¹ MÉM MDK Tervtár. Ltsz.: 9462.

¹² LEPÏNE, Ayla: *Gothic Portability: The Crimean Memorial Church, Istanbul and the Threshold of Empire = Sacred Precincts. The Religious Architecture of Non-Muslim Communities Across the Islamic World*. Leiden, Brill, 2015, 203–218. Az alapkötételről az *Illustrated London News* számolt be az 1858. november 27-i számában.

Henszlmann terve nem került az öt díjazott pályamunka közé sem, sőt, a zsűri kifejezetten kritikus véleménnyel volt róla.¹³ A tervpályázat ennek ellenére a magyar építészek külföldi, nemzetközi megmérettetésekben való részvételének korai példája a historizmus időszakában.

Ormos Imre részvétele az új köztársasági főváros, Ankara kialakításában

A következő magyar mérnök tevékenysége, aki hozzájárult Törökország építészeti arculatának fejlesztéséhez, immár a Köztársaság kikiáltását követő évekhez kötődik. Habár kifejezetten tervpályázati részvétele nem ismert, mégis áttételesen munkássága a fiatal köztársaság legnagyobb vállalkozásának pályázatához, az új főváros, Ankara kialakításához kapcsolódik. Ugyanis miután Ormos Imre 1926-ban a Kertészeti Tanintézetben megszerezte a diplomáját, az Unghváry László Faiskolai Rt.-nél (Unghváry László faiskola, szőlő- és borgazdasági részvénytársaság) dolgozott, ahol első feladatainak egyike Ankarába vezette.¹⁴

1923. évi kikiáltását követően az ország első alapító elnöke, Musztafa Kemál Atatürk a Török Köztársaság új fővárosának az akkor még viszonylag jelentéktelen belső-anatóliai települést, Ankarát jelölte ki. Ekkoriban számos tervpályázat született a település fejlesztésére, amelyet végül a német mérnök, Hermann Jansen elképzelései alapján kezdtek megvalósítani. A fiatal Ormos Imre tehát e terv alapján fejlesztett város tervezésében vett részt. Ormos 1927. április 1. és 1928. november 31. között dolgozott Törökországban. A kezdeti időkből feladata a részvénytársaság törökországi lerakatának megalapítása és megrendelői körének szélesítése volt.¹⁵ Ezt az Ankarai Önkormányzat megbízása követte.¹⁶ Törökországban töltött két éve során az ankarai utcák és parkok tervezése mellett a Çankaya Köşkü – az elnöki rezidencia kiépítésében is közreműködött. A Törökországban használt facsemeték nagy részét Ceglédről hozatta,¹⁷ munkái során együtt dolgozott a magyar Liszka Jenővel.¹⁸

Így emlékszik munkáira: „A kertészeti tanintézet után, féléves friss diplomával a zsebemben Törökországba

mentem. Ankara akkor »Kemal pasa« reformjai hatására kezdett fővárossá fejlődni. Rendeztük az utcákat, parkosítottunk, én terveztem a hősök temetőjét, dolgoztam Kemal pasa magánbirtokán, építettünk a követségeknek és magánmegrendelőknek. A város 700 méterrel van a tengerszint felett, az éghajlat nem a földrajzi szélességi foknak megfelelő, s ez megkönnyítette a munkám, mert a félsivatagos éghajlat olyan, mint nálunk a Tisza–Duna közén. A növényzet is hasonló, facsemetéket éppen Ceglédről szállítottunk.”¹⁹

Ormos Imrere az országalapító Musztafa Kemál Atatürk is felfigyelt. Minderről Máthé János magyar kertész-mérnök számolt be, aki Ormost követően maga is Ankarában dolgozott. Máthé János (1903–1999) kertész-mérnök az 1920-as évektől Törökország közparkjai, zöldség- és gyümölcsstermesztő területei létrehozásában játszott szerepet. Törökországban elsőként a Földművelésügyi Minisztérium kertészeti osztályának vezetőjével, Ahmet Ülküvel találkozott, ezt követően pedig Musztafa Kemál Atatürk közparkok tervezése mellett zöldség- és gyümölcsstermesztő területek kialakításával bízta meg. Miután ahhoz, hogy valós terv születhessen, ismerni kell a környék klimatikus viszonyait, a Meteorológiai Intézetben Réthly Antal (1879–1975), a törökországi meteorológia magyar megalapítója volt segítségére. Az ország éghajlati viszonyainak megismerése céljából bejárta Törökországot, földmintákat vett, és öntözési lehetőségek után kutatott. A használt növényfajok mellett egyik legfontosabb javaslata a víztározók és a víztározókat tápláló völgyek kialakítása volt.²⁰

Máthé János emlékeit kötetben foglalta össze, ahol a következőképp ír Atatürkről és Ormos Imréről: „Amikor az irodájába léptem, a falon Ankara nagy térképe ötlött a szemembe. A pasa felállt íróasztalától, kézfogással üdvözölt. Elmondta, hogy több magyar szakember is van Ankarában. Ismeri és szereti is a magyarokat. Megfordult itt egy kertész honfitársam is, valami Amosz, aki szép parkokat tervezett, ahová magyar származású fákat, bokrokat is ültettek. Később tudtam meg, hogy Ormos Imre, a Kertészeti Egyetem Kertképző Tanszékének majdani professzora volt az elődöm.”²¹

¹³ NN: „Competititon for the Memorial Church at Constantinople” = *The Ecclesiologist*, 1857, 98–116., 112.

¹⁴ VARGA Melinda: *Ormos Imre életútja. PhD-disszertáció*. Bp., Szent István Egyetem, 2003, 16.

¹⁵ ORMOS Imre *önéletrajza*. Ezúton szeretnénk megköszönni dr. Balogh Péter Istvánnak, Ormos professzor unokájának, hogy megosztotta velem ezt az értékes dokumentumot.

¹⁶ Uo.

¹⁷ ZSIGOVITS Edit: *A kertépitő = Magyar Nemzet*, 1969, 268. sz., 8.

¹⁸ DÁVID Géza: *Magyarok a köztársaság kori török gazdasági életben: a múlt tényei és a jövő lehetőségei = Török Füzetek*, 2004, 2. sz., 16.

¹⁹ ZSIGOVITS: i. m. (1969), 8.; YILDIRIM, Seyfi: „Cumhuriyet Dönemi’nde Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde İstihdam Edilen Macar Uzmanlar [A köztársaság korában a török–magyar kapcsolatok keretében foglalkoztatott magyar szakértők] = *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2012, 15. sz. 132.

²⁰ ÇOLAK, Melek: *Atatürk’ün Macar Bahçivanı János Mathe’nin Anılarında Ankara [Atatürk magyar kertésze, Máthé János emlékeiben Ankara] = *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2008, 4. sz. 181–193.*

²¹ MÁTHÉ János: *Egy világgjárom kertjei*. Bp., Mezőgazdasági, 1987, 159.

Ormos Törökországból Budapestre visszatérve a magyar tájépítézet meghatározó alakjává vált. Azonban elmondható, hogy az újonnan alapított Török Köztársaság első éveiben részt vett az új főváros kialakításában. Nem csupán Ankarában tartózkodott, hanem Isztambul is meglátogatta, sőt, a városban Isztambul történeti- és zöldterületekben bővelkedő egyik temetőjét is megörökítette saját készítésű akvarelljén. Emlékét a 2024. évi Magyar–Török Kulturális Évad során is ünnepelték, lévén az évad egyik első eseménye során, még 2023 decemberében park nyílt Ankarában, amely Ormos Imre nevét viseli.

Bardon Alfréd és ifj. Dávid Károly terve az isztambuli Nemzetközi Hajóállomás Közönségforgalmi Épületének pályázatára

Az 1930-as évek folyamán nem csupán az új főváros, hanem a régi szultáni székváros, Isztambul számára is rendezési terv készült, amelyet a francia Henri Prost (1874–1959) jegyzett. Prost kiemelten foglalkozott a Beyoğlu városrész melletti vízparti sávval, vagyis a Karaköy-negyeddél ott, ahol a Boszporusz és az Aranyszarv-öböl találkozik. A tervező célja a meglévő Galata-híd helyett egy északabbra fekvő híd létrehozása volt, illetve a tengerparti közlekedés számára jó megoldás biztosítása.²² A rendezési tervvel egy időben tervpályázatot írtak ki új nemzetközi kikötő közönségforgalmi épületének tervezésére Karaköyben. A pályázat eredményéről a kor jelentős török folyóirata, a *Mimar* számolt be.²³ A kiemelten fontos beruházás kiírója a Török Köztársaság Gazdasági Minisztériuma és az Isztambuli Kikötői Igazgatóság volt, zsűrijében a kor Törökországának jelentős építészei ültek. A tizennégy tagú zsűriben többek közt Bruno Taut is helyet foglalt. Az indulók között török építészek mellett külföldi tervezők is neveztek: a tervpályázaton huszonegy építész indult, köztük négy külföldi résztvevő. A zsűri hét pályaművet értékelt: megosztott első helyet kapott három terv: tervezője Seyfi Arkan, Rebi Refik és Bardon Alfréd (ifj. Dávid Károllyal közösen) volt. Kettejük közül a folyóirat csupán Bardon Alfrédet említi, őt is úgy mint budapesti építész („Budapesti Mimar”) vagy „Prof. Alfred, Budapesté”.

A tervpályázat több szempontból is figyelemre méltó szakmai mérföldkőnek számított. Egyrészt a funkció te-

Ormos Imre Isztambulról készített akvarellje
© dr. Balogh Péter archívuma

kintetében, ugyanis az új kikötőépület a fiatal, a pályázat idején mindössze tizenhárom éves Török Köztársaság arca és kapuja kívánt lenni a nemzetközi vizekről érkező utasok számára. A helyszín is szimbolikus, ugyanis Beyoğlu mindig is Isztambul soknemzetiségű, genovai, velencei és görög lakossággal rendelkező városrésze volt – egyúttal a nemzetközi kereskedelem központja. A zsűri kiemelt fontosságúnak tartotta, hogy a pályázat eseményeiről a külföldi sajtó is értesüljön, bemutatva a Török Köztársaság kortárs építészeti potenciálját. Emellett pedig az országban teljesen ismeretlen, csupán „budapesti építész” néven emlegetett tervező számos neves török építész, így Emin Onatot vagy Şevki Balmumcut is megelőzve első díjat nyert, méghozzá a szintén neves, Atatürk építészenek is tartott Seyfi Arkannal megosztva.²⁴

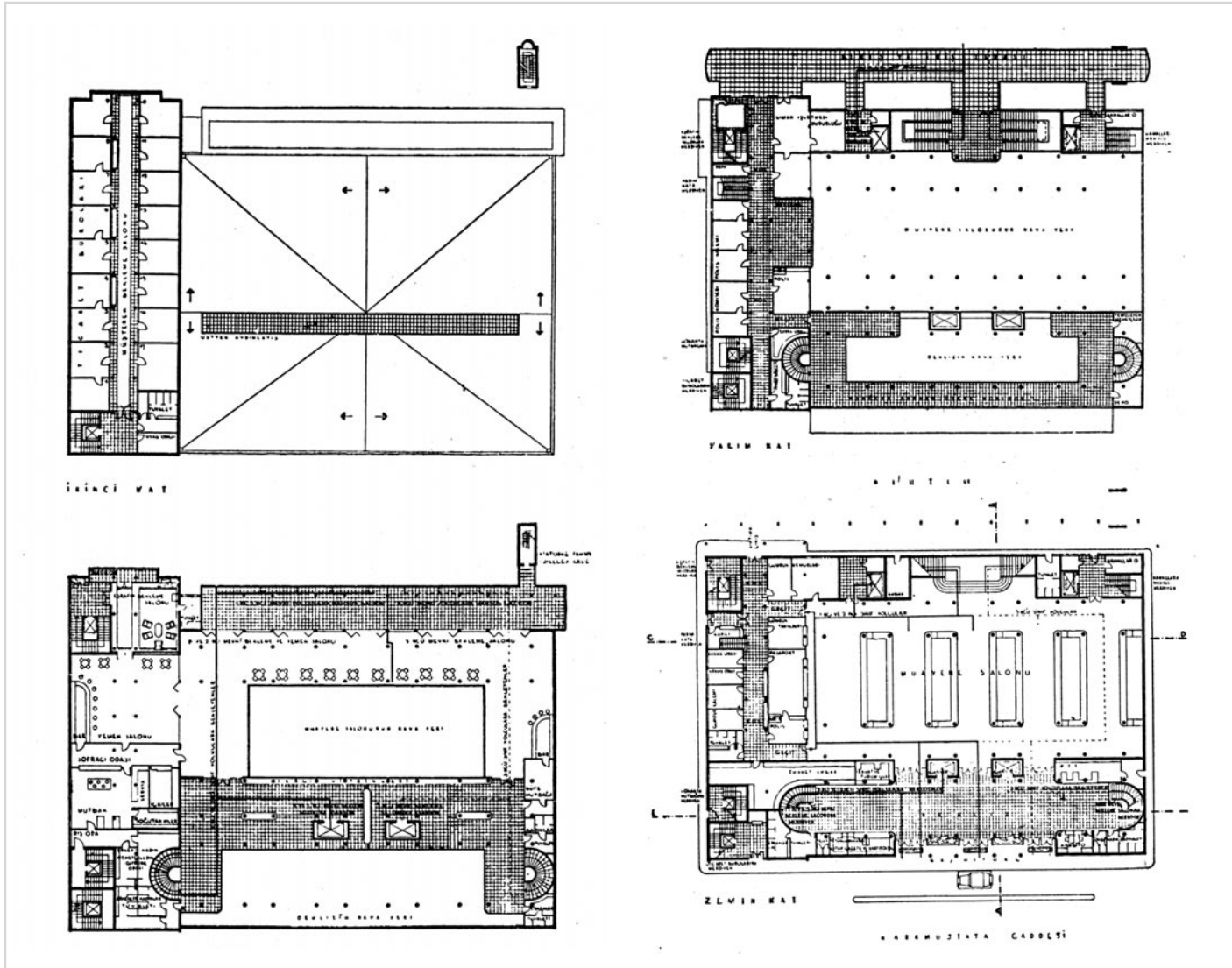
Az isztambuli tervpályázatra „yelken”, vagyis „vitorla” jelleggel benyújtott pályatervükben az alkotók különböző használati útvonalakat határoznak meg: jól elkülönítik az érkezők, indulók, az utazókat üdvözlők és búcsúztatók, a kiszolgáló személyzet, a biztonsági szolgálat, a rendőrség és a kikötőirányítás helyét, valamint a kiszolgálási útvonalakat, átjárhatóságot biztosítva a környező utcák, a rakpart és a kikötő között. A tenger felőli homlokzat előtt négy méter magasan húzódó terasz teszi lehetővé az utasok szintben történő be- és kiléptetését. A közönségforgalmi helyiség több szintet átfogó, belső terét monu-

²² BİLSEL, F. CÂNÂ – PINON, Pierre: *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine. Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936–1951). From the Imperial Capital to the Republican Modern City. Henri Prost's Planning of Istanbul (1936–1951)*. Isztambul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010

²³ NN: *İstanbul Limanı Yolcu Salonu Proje Müsabakası [Az Isztambuli Kikötő Utasforgalmi Termének Tervpályázata] = Mimar*, 1937, 2. sz. 41–56.; İRGİN UZUN, Türkan: *1916–1998 Türkiye'de Düzenlenmiş*

Uluslararası Mimarlık Yarışmaları Üzerine Bir Değerlendirme [Értékelés az 1916–1998 közt Törökországban megrendezett nemzetközi építészeti tervpályázatokról]. Kiadatlan szakdolgozat, Isztambul, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü [Isztambuli Műszaki Egyetem Bölcsészettudományi Intézete], 1999, 89–91.

²⁴ RABB Péter – KOVÁCS Máté Gergő: *Prof. Alfred, Budapesté – Az isztambuli Nemzetközi Kikötőépület tervpályázata = Architectura Hungariae*. 2016, 1. sz., 81–89.

Bardon Alfréd és ifj. Dávid Károly, Az Isztambuli Karaköy területére tervezett Nemzetközi Hajóállomás közönségforgalmi épületének tervpályázatára Vitorla jellegével leadott tervdokumentáció alaprajzai © Új magyar építőművészet. Szerk. Györgyi Dénes et al., Bp., Budai István, 1938, 5.

mentális fehér márványlépcső uralja. Az épület magasságán mintegy háromszorosan túlnyúló, hatalmas torony tetején Atatürk szobra üdvözölte volna a tenger felől Isztambulba érkezőket.²⁵

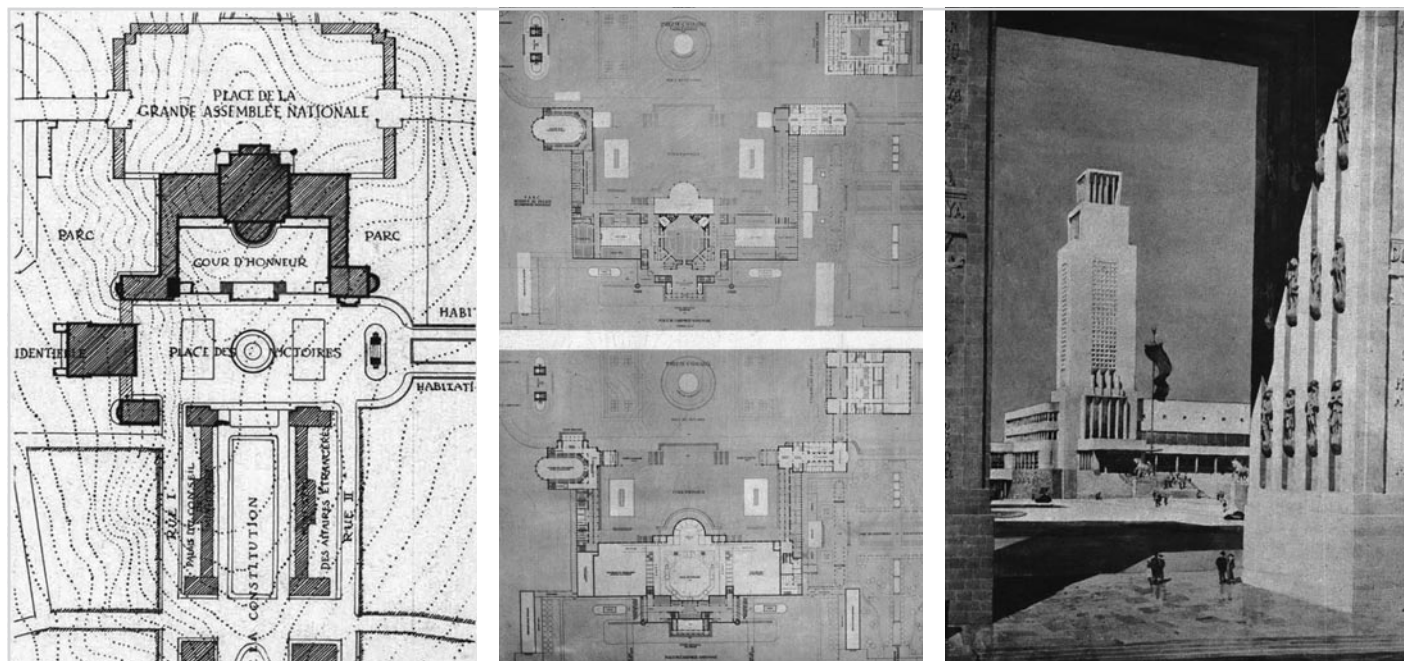
Végül az épület ugyan nem a magyar mesterek elképzelése szerint valósult meg, jelentőségét azonban két szempontból is értékelhetjük. Bardon Alfréd és ifj. Dávid Károly terve Seyfi Arkannal együtt kapott első díjat, aki a korszak egyik legjelentősebb török építész volt. Másrészt a terven nyomát sem látni a Törökországban ekkortájt hivatalosan támogatott Első Nemzeti Mozgalom formavilágának. Így típusalkotó szellemiségű állami pályázatról beszélhetünk, amely a jelentős közlekedési csomópontba telepített épületen keresztül hatással volt a következő év-

tizedek építészeti tendenciájára és a kortárs nyugati elvek meghonosításának folyamatára. Másfelől ifj. Dávid Károly tervezte később Budapest nemzetközi repülőtérének közönségforgalmi épületét, ahol visszaköszön az isztambuli épület egy-egy jellemző eleme, így állíthatjuk, hogy a budapesti munkájához felhasználta az isztambuli tervpályázat tapasztalatait.

Vágó József terve a Török Nagy Nemzetgyűlés ankarai épületére

Ankarához visszatérve, az 1930-as évek folyamán a város kiépítése során számos középület tervpályázatán indulók között említhető magyar építész neve. A Köztársaság új

²⁵ Bardon Alfréd és ifj. Dávid Károly az isztambuli kikötő épületének nemzetközi pályázatán I. díjat nyert terv = Új Magyar Építőművészet. Szerk. GYÖRGYI DÉNES et al., Bp., Budai István, 1938, 5.

nemzetgyűlése a kezdeti években folyamatosan változtatta helyszínét. Sorban a harmadik, vagyis a Török Nagy Nemzetgyűlés III. épülete az, amelyet napjainkban is használnak a törökországi képviselők. Az épület 1937. évi január 11-i határozatban kiírt tervpályázatán magyar építész, Vágó József is indult.

Vágó jól ismert építészeti-építészetelméleti munkássága mellett számos nemzetközi pályázatra adott be munkát: tervet készített a *The Chicago Herald Tribune* épületére, a genfi Népszövetség székházára, a Santo Domingó-i Kolumbusz-emlékműre, a montevideói városházára. A genfi Népszövetség székházának tervezése és az együttműködés a nemzetközi építészcsapattal – a nyolc, szintén első díjat kapott tervezővel – emberpróbáló feladat volt számára, de anyagi biztonságot és nemzetközi hírnevet jelentett. Ezután indult a török parlament tervpályázatán, amely munkája megjelent a törökországi sajtóban is – valamennyi pályázati terv publikálásra került a korszak legfontosabb törökországi építészeti folyóirata, az *Arkitekt* hasábjain.²⁶

A többi induló főként egy tömbből álló épületeivel szemben Vágó József (akit a tanulmány Jozef Vogoként említ) jóval differenciáltabb, festőibb és érzékenyebb tömeg- és térformálást alkalmazott – szinte új, átjárható városrészként fogalmazva meg a nemzetgyűlési épület-együttest. Vágó monumentális komplexumát az antik építészeti idézetek és az arányos tömegek harmonikus

kompozíciója jellemzi. Az épületrészek festői módon megkomponált kapcsolata jól látszódik a látványrajzokon – a vázlatok egy itáliai város történeti tereit idézhetik fel bennünk. A főtömegre kupolát formáló félgömb borul, a bejárat mellett minareteket idéző két keskeny torony mered az ég felé. Mindez első látásra érzékeny formálást sugall, azonban szöges kontrasztban áll a korszak hivatalosan támogatott építészeti formálásmódjával, amelynek egyáltalán nem volt célja, hogy az épület megidézzé a klasszikus oszmán korszak hangulatát.

Vágó a *Városokon keresztül* című művében a korszak során jelentős, Gropius, valamint Gideion révén szorgalmazott, a CIAM által is támogatott egységes, tárgyilagos, funkcionális, internacionalista építészettel szemben a „nemzeti karakter” kifejezését szorgalmazta.²⁷ Hangsúlyozta, hogy a történelem során az általános jelleg mellett mindig kialakultak a helyi klímához, szokásokhoz kapcsolódó jellemző területi kifejezési módok.²⁸ Ennek a gondolatnak a jegyében tervezte az ankarai nemzetgyűlés pályázati művét.

Vágó ugyanis fontos céljának tartotta a helyi építészeti kultúrához való kapcsolódást. Kérdés azonban, hogy a kora köztársaságkori Törökországban valóban a megfelelő kontextushoz igyekezett-e kapcsolódni. „Miután tanulmányoztam Törökország – s különösen a nemrégiben zajlott nemzeti ellenállás – történetét, arra a következtetésre jutottam, hogy tervem egyes részletei, nevezetesen

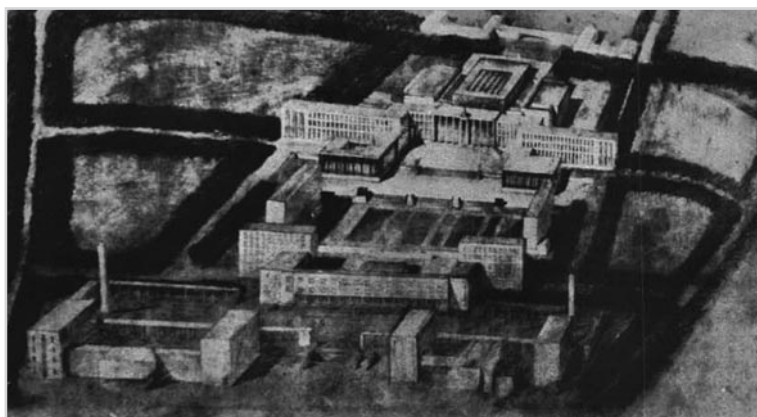
Vágó József,
A Török Nagy
Nemzetgyűlés
épületének
pályaterve
© Arkitekt
(1938)

²⁶ NN: *Kamutay musabakası programı hulâsası [A Nagy Török Nemzetgyűlés Pályázata Programjának Összefoglalója]* = *Arkitekt*, 1938, 4. sz., 99–132.

²⁷ VÁGÓ József: *Városokon keresztül*. Bp., Biró Miklós, 1930

²⁸ LAMBRICHS, Anne: Vágó József. Ford. MORVAY Zsuzsanna, Bp., Holnap, 2005, 169.

a bejáratot közrefogó két torony, első pillantásra ellenállást válthatnak ki a modern törökökből. Kicsit emlékeztetnek ugyanis a minaretekre. [...] Az ellenszenv azonban hamar el fog múlni. Egy, az örökkévalóságnak szóló épületet nem befolyásolhatnak pillanatnyi érzelmek” – írja.²⁹ A szándék ellenére Vágó gondolatai nem nyerték el a zsűri, és feltehetően az ország vezetésének tetszését.

Clemens Holzmeister, A Török Nagy Nemzetgyűlés pályázati terve © Arkitekt (1938)

A tizennégy induló közül végül az osztrák Clemens Holzmeister terve valósult meg, aki akkoriban már gyakorlott tervező volt a kora köztársaságkori Törökországban. Számos középületet tervezett, amelyek között minisztériumi épületek (Védelmi Minisztérium, 1928, Belügyminisztérium, 1932–34) és banképületek is szerepeltek, valamint az ő nevéhez fűződött Musztafa Kemál

Atatürk çankayai rezidenciája is. Egy cour d’honneur-szerűen megformált U alakú előtér köré rendezte épületét, amelyből monumentális portikuszt idéző bejáratú tömb nyílik. Habár anyaghasználatában, tömegképzésében abszolút kortárs épületről van szó, részleteiben felfedezhetők az antik építészeti formálás jegyei. Habár az épület nem a magyar származású tervező elképzelései alapján öltött formát, megvalósulásának mégis volt magyar vonatkozása. Kivitelezését ugyanis a magyar Hillinger Ferenc irányította.

Hillinger Ferenc: az oktató, a tervező és a műszaki szakértő

Hillinger Ferenc magyar építészként bejárta azt az utat, amely a kor Törökországának német vagy osztrák építészeire volt jellemző. A kora köztársaság korában mind Isztambulban, mind pedig Ankarában oktatott, számos épület kivitelezésén és tervezésében vett részt német és osztrák kollégákkal, főként Bruno Tauttal és Clemens Holzmeisterrel, emellett szakmai folyóiratokban szaktanulmányokat jelentetett meg. Így méltán tekinthetjük központi személynek a korszak magyar–német–török kapcsolatainak vonatkozásában.³⁰

Hillinger Ferenc 1895. március 30-án született Nagyváradon, izraelita családban. Az 1914–1915. tanévtől kezdve a Királyi József Műegyetem hallgatója lett – és számos, később nagy hatású építész és professzor, többek közt Csonka Pál (1896–1987), Forbát Alfréd (1897–1972) és Komor Marcell (1868–1944) évfolyamtársa volt. Habár a korabeli építészoktatást a történeti korszakok szerinti historizáló szellemiségben szervezett módszertan jellemezte, a modernista gondolatok is megjelentek az intézmény falai között főként Kotsis Ivánnak (1889–1980) köszönhetően.³¹

Budapesti tanulmányait követően Berlinbe költözött, 1919 és 1922 között a berlini Technische Hochschule Charlottenburg hallgatójaként Bruno Taut (1880–1938) tanítványává és munkatársává vált. Berlinben töltött éve alatt főként a kortárs társadalmi igények és a tömeges lakásépítés szükségessége okozta kihívások foglalkoztatták, egyúttal a mestere által képviselt „Neue Sachlichkeit” irányzatát követte, amely későbbi, törökországi munkásságában is visszaköszönt.³² Miután Bruno Taut 1933-ban

²⁹ VAGO, Joseph: *Le Palais de la Grande Assemblée nationale de Turquie*. Paris, é. n., közli LAMBRICHS: i. m. (2005), 170.

³⁰ KOVÁCS Máté Gergő: *A Hungarian Architect in Early Republican Turkey. Ferenc Hillinger (1895–1973) = Papers Presented to István Ormos On His Seventieth Birthday. The Arabist. Budapest Studies in Arabic*. Szerk. DÉVÉNYI Kinga, NAGY Péter Tamás, 2020, 41. sz., 69–84.

³¹ KARÁCSONY Rita – VUKOSZÁVLYEV Zorán: *“Conservative Progression”. The Influence of the Modern Movement on Hungarian Archi-*

tectural Education during the Interwar Period = Architektúra et Artibus, 2019, 3. sz., 42–53.

³² ERICHSEN, Regine: *Sığınmacı Alman Bilim Adamların Etkisi ve Dönemin Türk-Alman İlişkileri [Az emigráló német tudósok hatása és a korszak török–német kapcsolatai] = Ankara 1923–1950. Bir Başkentnin Oluşumu [Ankara 1923–1950. Egy főváros kialakulása]*. Ankara, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 1994, 26–35.

távozni kényszerült Németországból, Hillinger is követte mesterét. Taut egyik fennmaradt levelében olvasható, hogy személyesen biztatta egykori tanítványát, hogy hagyja el Németországot, és utazzon Törökországba.³³

Hillinger 1937-től 1939-ig tanított az isztambuli Képzőművészeti Egyetemen (a mai Mimar Sinan Képzőművészeti Egyetem elődintézménye), amely német, francia és osztrák oktatókat is foglalkoztatott.³⁴ Emellett leginkább Taut munkatársaként, számos építészeti projekt tervezésében és kivitelezésében is részt vett. Tervpályázatokon indult, amelyeket követően megvalósult épületei is láthatók Törökországban. Tauttal tervezett közös műveik közt említhetjük az ankarai Cebeci Gimnáziumot (Ankara – Cebesi Lisesi, 1938), az ankarai Műszaki Főiskolát, a Trabzoni Gimnáziumot (Trabzon Lisesi, 1938–1941), a Köztársasági Lányintézetet (Cumhuriyet Kız Enstitüsü, 1938) és az Izmiri Nemzetközi Vásár Kulturális Pavilonját (İzmir Enternasyonal Fuarı Kültür Pavyonu, 1939). Taut halálát követően mestere számos, kivitelezés alatt álló épülete Hillinger felügyeletével fejeződött be. 1939-től aztán Ankarában dolgozott, 1941-ben az ankarai Szerkezeti és Építőmesteri Iskola (Ankara Yapı ve Usta Okulu) műszaki igazgatói pozícióját töltötte be. Miután 1948-tól Hillinger felesége és gyermekei az Amerikai Egyesült Államokba költöztek, ő maga egy ideig maradt Törökországban, később követte családját, és 1973-ban hunyt el.

Weichinger Károly részvétele az ankarai Anıtkabir tervpályázatának zsűrijében

A következőkben a XX. századi törökországi építészet egyik ikonikus épületéről és annak magyar vonatkozásáról esik szó. Az épület nem más, mint az államalapító Atatürk mauzóleuma, az ankarai Anıtkabir. Musztafa Kemál Atatürk 1938-as halálával olyan korszak zárult le, amely nagymértékben átalakította Törökországot és térségét, nem csupán politikai szempontból, államberendezkedésében, hanem építészetében is. Az elnök mauzóleumának tervezésére kiírt pályázat meghatározta a következő évek építészeti irányvonalát. A tervpályázat zsűrijének elnöke a korszak befolyásos német építész, Paul Bonatz volt, munkáját török szakértők: Arif Hikmet Holtay, Muammer Çavuşoğlu és Muhlis Sertel, illetve külföldi zsűritagok: a svéd Ivar Tengborn és a magyar Weichinger Károly segítették.

Hillinger Ferenc, Lakóház vázlatrajza a Boszporuszánál, Isztambul © Hillinger Ferenc

Weichinger tervezői és oktatói munkássága kiemelkedő volt. Szakértőként és oktatóként is számos alkalommal járt külföldön: előadást tartott lipcsei, weimari, berlini és kairói főiskolákon, egyetemeken, meghívást kapott Kanadába és az Amerikai Egyesült Államokba, a szófiai városháza tervzsűrijébe, amely sorozatba illeszkedett az 1942. évi ankarai tervzsűriben való részvétele is.³⁵

Az 1942-ben tett háromhetes törökországi utazásáról és feladatáról a magyarországi sajtóban is részletes leírás közzét. Weichinger beszámolója szerint kalandos úton –

A Műszaki Főiskola terve, Ankara © Akademie der Künste, Berlin, Franz Hillinger Archiv

³³ Akademieder Künste, Berlin, Franz Hillinger Archiv, Hillinger 49.

³⁴ DEMİR, Ataman: *Arşivdeki Belgeler Işığında Güzel Sanatlar Akademisi'nde Yabancı Hocalar [A Szépművészeti (magyarul képzőművészet) Akadémián oktató külföldi professzorok az archív dokumentumok fényében]*. Isztambul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi [Mimar Sinan Képzőművészeti Egyetem], 2008, 291–292.

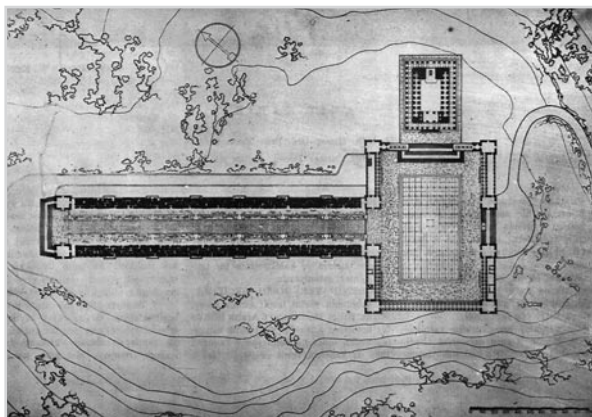
³⁵ WEICHINGER Károly: *Egy építész számvetése = Weichinger Károly (1893–1982)*. Szerk. HADIK András et al., Bp., OMvH Magyar Építészeti Múzeum, 1994, 81–83.

Bukaresttől Giurgiug vonattal, majd a Dunán átkelve Ruszcsuk, Szófia és Szvilengrád érintésével ismét vasúton, ezt követően pedig autóbusszal érkezett Isztambulba, ahol a Haydarpaşa vasútállomásról jutott el Ankaráig. Itt miniszterelnökségi tisztviselő kísérelője várta – az építész professzor leírásában többször is kiemelte, hogy útja során mindenütt szívélyesen fogadták. „A mai török életet a közvetlenség és egyszerűség jellemzi – fogalmaz Weichinger. – Hogy erre csupán egyetlen példát mondjak: a miniszterelnök államtitkárnak szobájába minden előzetes bürokratikus bejelentések nélkül, egyszerű kopogtatással lehet bejutni.”³⁶

Leírása szerint a bíráló megkezdése előtt egyértelmű álláspont volt, hogy a végeredmény „semmi esetre se legyen lokális színezetű” – sem „kupolás”, sem pedig „a másik póluson jelentkező vasbeton- és üvegből túltengő »sachlich« tervek sem tudták állni komolyan a versenyt”. „A három legjobbnak ítélt terv hűségesen alkalmazkodik a néhai gházi modern felfogásához s a tervezett mauzóleum nem lesz kupolás kivitelű” – írja Weichinger.³⁷

Az épület helyszínéül választott terület Ankara belterületén emelkedő domb, amelyet Weichinger centrális elhelyezkedése és magassága révén jó választásnak tartott. A Rasad-dombot a Török Nagy Nemzetgyűlés által 1938. december 6-án, vagyis Atatürk november 10-i halálát követően nem egészen egy hónapon belül felállított bizottság választotta ki, ezt követően hosszas előkészületek után 1942. március 8-án fejeződött be az emlékmű tervezésére kiírt pályázat.³⁸ A felhívásra beérkezett negyvenkilenc pályamű mindegyikét nívós munkának ítélte, építészeti megfogalmazás tekintetében a megmérettetést Weichinger a következőképp jellemezte: „nagy versenye volt az ókornak, középkornak és a jelennek, a tradíciónak és az újat akarásnak, a mélyjáratú művészi megnyilatkozásoknak és az efemer divatnak”. A nyertes, megvalósított pályamű végül a török Emin Onat és Orhan Arda műve lett, amelyet így jellemzett a magyar mester: „Győzött a kőbe tervezett, mindig értékálló, mindig állva maradó, egyszerű tömegű és alaprajzú architektúra.”³⁹

Emin Onat és
Orhan Arda,
Anıtkabir. Arkitekt,
1955
© Arkitekt, 1955

³⁶ HORTOBÁGYI Jenő: Az Atatürk-mauzóleum tervpályázatának magyar zsűritagja beszámol törökországi útjáról. Beszélgetés Weichinger Károly építészttanárral = 8 Órai Ujság. 1942, 76. sz., 6.

³⁷ Uo.

³⁸ SAYAR, Zeki: Anıtkabir Müsabakası Münasebetile [Az Anıtkabir tervpályázatának alkalmából] = Arkitekt, 1943, 1–2. sz., 1–21.; ONAT, Emin – ARDA, Orhan: Anıtkabir = Arkitekt, 1955, 280. sz., 51–61.

³⁹ WEICHINGER Károly: Egy érdekes tervpályázat és annak tanulsága. = Magyar Iparművészet. 1942, 64. sz., 71.

Magyar származású építészek a törökországi szakma élvonalában: a Hadi család generációi

Végezetül olyan család munkásságáról esik szó, amely magyar felmenőkkel rendelkezik, és mind a XX. század második felében, mind napjainkban a törökországi építészet élvonalába tartozik. A család tagjai számos nyertes pályaművet adtak le különféle tervpályázatokon, és emellett, hogy a kortárs építészet kiváló képviselői, magyarságukat is ápolják. Emiatt is érdemes a Hadi család különféle generációinak munkáiról részletesebben írni. Az 1920-as és 30-as években számos magyar szakértő érkezett Törökországba, akik különféle területeken dolgoztak: a mezőgazdaság, állattenyésztés, meteorológia, vagy épp az épí-

tészet, tájépítészet területén. Ezen szakértők egyike volt a türkevei születésű Hadi János, aki először az 1920-as években, egy közel-keleti olajkutatás céljából kelet felé tartó céggel együtt érkezett Törökország területére. Később, az 1930-as évek során hosszabb ideig tartózkodott az országban, előbb Tosya és Boyabat településeken, később, 1933 és 1937 között a sinopi elektromos műveknél dolgozott. Három gyermekük közül legidősebb fiuk, Hadi Sándor 1931-ben született Kastamonuban.⁴⁰

A II. világháború kitörését követően a család Törökországban maradt, Sinopból Isztambulba költöztek. Sándor az ország patinás mérnökképző intézete, az Isztambuli Műszaki Egyetem hallgatója volt, ahol építészként végzett 1961-ben. Már hallgató korában a neves Turgut Cansever

Hadi Sándor
és Sevinç Hadi:
Az Isztambuli
Egyetem
Központi
Könyvtárpülete,
1964–1985
© TeCe
Építésziroda
archívuma

⁴⁰ NAMAL, Yücel: *Türkiye'de İkinci Kuşak Bir Macar: Mimar Şandor Hadi* [Egy másodgenerációs magyar Törökországban: Hadi Sándor építész] = *Toplumsal Tarih*, 2011, 206. sz., 84–88.

Tünde Tülin
Hadi és
Cem İlhan:
A Vehbi Koç
Alapítvány
Ford-Otosan
Kulturális
Központja,
2012
© TeCe
Építésiroda
archívuma

irodájában dolgozott. A dumlupinari győzelmi emlékmű 1963. évi tervpályázatának második helyezését követően első fontosabb sikerei közé tartozott az 1963. évi, Isztambuli Egyetem Központi Könyvtárépületére kiírt tervpályázat első helyezése, amelynek megvalósítása 1985-ig meg is valósult. A könyvtár az isztambuli Beyazit térhez

közel, II. Bajezid oszmán szultán által a XVI. században építtetett fürdő, vagyis hamam mellett állt. Habár teljes mértékben kortárs épületnek számított, magassága, tömegformálása a történelmi negyed léptékéhez igazodott, így az épület érzékenyen kapcsolódott történelmi környezetéhez, illeszkedett a topográfiához, emellett kortárs nyelvet beszélt. Az épület a XX. századi török építészet egyik ikonikus példájának számított.⁴¹ Sajnálatos módon pár évvel ezelőtt lebontották, és helyére új épületet emeltek, ami azóta is megosztja az építész szakmát és a közvéleményt.

Feleségével, Sevinç Hadi építésszel közösen sikeres tervezőirodát működtettek. Sándor és Sevinç Hadi legfontosabb pályázati sikerei közé tartozik az isztambuli Nemzeti Viszontbiztosítási Komplexum (1985–1987) épületegyüttese. A komplexum Isztambul forgalmas városrészében feszesen szerkesztett, a tömegek és terek kontrasztjával dinamikát sugárzó, nagyszabású épületegyüttes.⁴² Közvetlen szomszédja az 1922-ben Giulio Mongeri által tervezett Maçka Palota. Az épület homlokzatán nagymértékű megnyitás található, hogy a belső tér helyiségei is megfelelő fényt kaphassanak, illetve az utca felé tágas teret alkosson, valamint a kora köztársaságkori építészettörténetben nagy jelentőséggel bíró szomszéd épülettel kapcsolatot teremtsen. Az épület jól illeszkedik a város mindennapi életébe, hiszen belső udvara átjárót képez két utca között. Az alkotás 1994-ben a Török Építés Kamara nemzeti díját is elnyerte.⁴³ Ezt az elismerést azonban Hadi Sándor már nem érthette meg: 1986-ban elhunyt. Az iroda Sevinç asszony vezetésével tovább működött, a magas színvonalú építészeti tervezést a család következő generációja is folytatta. Lányuk, Tünde Tülin Hadi férjével, Cem İlhannal közösen vezetett irodája a kortárs török építészet jelentős műhelye, Hadi Sándor és Sevinç asszony fia, Imre Hadi pedig belsőépítész. Így a Hadi család példáján keresztül is elmondhatjuk, hogy a XX. század elején kezdődő intenzív magyar–török építészeti kapcsolatok öröksége napjainkban is tovább él.

⁴¹ HASOL, Doğan: 20. Yüzyıl Türkiye Mimarlığı [Törökország 20. századi építészete]. Isztambul, Yem, 2017, 207.

⁴² Uo., 246.

⁴³ BATUR, Afife: Milli Reasürans Kompleksi [Nemzeti Viszontbiztosítási Komplexum] = Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi [Isztambul Enciklopédiája tegnapról mára], 1994, 44. sz., 464.